

Висновок № 9 (2006)
Консультативної ради європейських суддів
до уваги Комітету Міністрів Ради Європи
щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного
застосування міжнародного та європейського права*

Вступ

1. Комітет Міністрів доручив Консультативній раді європейських суддів (КРЕС) вивчити деякі питання (визначені у Рамковому глобальному плані дій для суддів у Європі¹), такі як застосування національними суддями Європейської конвенції з прав людини та інших міжнародних юридичних інструментів, діалог між національними та європейськими судовими інституціями, а також наявність інформації про всі відповідні міжнародні документи.

2. КРЕС відзначає, що національні правові системи все частіше мають справу з юридичними питаннями міжнародного характеру внаслідок глобалізації та зростаючої уваги міжнародного та європейського права² до відносин між особами, а не державами. Такий розвиток зумовлює необхідність внесення змін до підготовки суддів, їхньої практики та навіть культури, якщо національні судді повинні відправляти правосуддя відповідно до потреб і сподівань сучасного світу та з додержанням принципів, визнаних демократичними державами.

3. Така еволюція насамперед повинна мати важливий вплив на підготовку суддів, характер взаємовідносин між міжнародними судовими інституціями та на ієрархію норм, яких мають дотримуватися судді в контексті розширення юридичних джерел. По-друге, це вимагає, щоб державні органи широко використовували додаткові ресурси для забезпечення здійснення вищезазначеної діяльності.

4. Тому КРЕС вважала корисним розглянути стан засобів, наявних для судді для його ефективної роботи в міжнародному контексті і, таким чином, вирішити питання застосування національним суддею європейського та міжнародного права. Метою цього Висновку є досягнення належного застосування міжнародного та європейського права, зокрема того, що стосується прав людини. Підготовка суддів, наявність відповідної інформації та документації, а також письмових та усних перекладів є засобами досягнення цієї мети.

5. У цьому відношенні КРЕС підкреслює, що національні судді є гарантами дотримання і належного застосування міжнародних та європейських договорів, сторонами яких є відповідні держави, у тому числі Європейської конвенції з прав людини.

6. Цей Висновок доповнює Висновок КРЕС № 4 (2003) щодо належної підготовки й підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях. Думки, які викладені в тому Висновку, є фактично такими, що поширюються в усій своїй повноті на питання, які розглядаються у цьому Висновку.

* Ухвалено на 7-у засіданні КРЕС (Страсбург, 8—10 листопада 2006 р.), документ № ССЈЕ (2006) 1.

¹ Прийнято Комітетом Міністрів на його 740 засіданні, документ № ССЈЕ (2001) 24.

² Поняття "європейське право" тут використовується у ширшому розумінні, яке включає офіційні документи Ради Європи, особливо Європейську конвенцію з прав людини, а також право Європейської Спільноти та інші документи Європейського Союзу у відповідних випадках та тією мірою, якою вони поширюються на держави-члени.

А. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СУДДІВ ІНФОРМАЦІЄЮ ТА ДОКУМЕНТАЦІЄЮ ЩОДО УСІХ ВІДПОВІДНИХ МІЖНАРОДНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ¹

а) Добре знання суддями міжнародного та європейського права

7. У контексті зростаючої інтернаціоналізації суспільств міжнародне та європейське право, а також судова практика мають усе більший вплив на національне законодавство та судову практику. Ці галузі права повинні належно розумітися суддями для виконання своїх функцій згідно з принципом верховенства права, який поділяють демократичні країни. Тому судді мають бути готові до ознайомлення та участі в міжнародній еволюції юридичної практики. Вони повинні знати та могли застосовувати міжнародне і європейське право, зокрема стосовно прав людини.

б) Забезпечення суддів засобами доступу до інформації щодо міжнародного та європейського права

8. Міжнародні та європейські норми, а також судова практика швидко розширюються, як щодо кількості, так і складності. Для того, щоб судді певної країни відчували себе впевнено в європейському та міжнародному контексті, держава, щоб відповідати своїм міжнародним зобов'язанням, повинна вживати відповідних заходів для надання суддям можливості знаходити розуміння відповідних європейських та міжнародних базових текстів, зокрема тих, що стосуються захисту прав людини. Це уможливить краще виконання суддями своєї діяльності.

в) Включення міжнародного та європейського права до навчальних програм університетів і підготовчих курсів для суддів

9. У багатьох країнах курси з міжнародного права, європейського права, у тому числі документи з прав людини, складають частину навчальної програми юридичних вищих навчальних закладів. Проте лише в деяких країнах вважається необхідним для кандидатів мати поглиблені знання з цих предметів з тим, щоб здобути суддівську посаду.

10. КРЄС вважає важливим, щоб питання міжнародного та європейського права стали частиною навчальних програм вищих навчальних закладів, а також враховувалися при вступних іспитах при набутті суддівської професії, де такі іспити існують.

11. Для суддів мають бути організовані належні схеми початкової підготовки та підвищення кваліфікації з міжнародних предметів як у загальних, так і в конкретних галузях діяльності. Хоча серед європейських країн існують відмінності в системах початкової підготовки та підвищення кваліфікації суддів, підготовка з питань міжнародного та європейського права є однаково важливою для усіх суддівських традицій в Європі.

12. У деяких країнах спеціальні навчальні ініціативи з міжнародного та європейського права організовуються окремо для суддів або для суддів та прокурорів суддівськими навчальними закладами (у тому числі комісіями з регулювання суддівської служби) або Міністерствами юстиції, а також цими інституціями спільно². В інших країнах не забезпечується жодної спеціальної підготовки з міжнародного та європейського права; у цих країнах судді зазвичай можуть брати участь у загальних підготовчих курсах, організованих самою судовою владою або іншими установами (вищими навчальними закладами, асоціаціями адвокатів, іноземними школами підготовки суддів).

¹ Див. пункт IV (d) Рамкового глобального плану дій для суддів у Європі.

² Держави-члени Ради Європи беруть участь у роботі так званої "Лісабонської мережі" (мережі з обміну інформацією щодо підготовки суддів та прокурорів), яка складається з національних установ, відповідальних за підготовку суддів та прокурорів.

13. У цьому відношенні КРЄС, відповідно, відзначає доробок Ради Європи щодо підготовки суддів з питань застосування міжнародних договорів¹, підтверджуючи потребу: а) у вивченні міжнародного права, міжнародних договорів, європейських та інших міжнародних інституцій в рамках університетських курсів; б) там, де доречно, у запровадженні тестування з питань застосування міжнародних норм при складанні іспитів та проходженні конкурсу на посаду судді; в) у розвитку міжнародного виміру початкової підготовки та підвищення кваліфікації суддів; г) у організації у рамках Ради Європи та за співпраці з європейськими інституціями, а також іншими міжнародними організаціями навчальних семінарів для суддів і прокурорів, спрямованих на сприяння кращому розумінню міжнародних інструментів.

г) *Забезпечення якісної підготовки суддівських кадрів у галузі міжнародного та європейського права*

14. Щодо підготовки з питань міжнародного та європейського права КРЄС вважає, що члени суддівського корпусу повинні бути достатньо представлені серед викладачів. Така підготовка суддів повинна включати конкретні аспекти, які є актуальними для судової практики, та супроводжуватися відповідними навчальними матеріалами, у тому числі, де можливо, матеріалами для дистанційного навчання, яке надається через Інтернет. КРЄС заохочує співпрацю між національними навчальними закладами у цій сфері та закликає до прозорості інформації про такі програми підготовки та умови участі в них.

г) *Забезпечення усіх суддів постійною і доступною інформацією з питань міжнародного та європейського права*

15. КРЄС відзначає, що повна й актуальна інформація про міжнародні та європейські юридичні документи та судову практику не надається суддям регулярно, навіть в тих випадках, коли юридична інформація надходить суддями в електронній або фізичній формі офіційні друковані видання країн рідко включають інформацію з міжнародного та європейського права. Деякі країни, проте, видають спеціальні юридичні циркуляри [інформаційні листи], які містять інформацію з міжнародного права. Інші установи, такі як суддівські академії, підготовчі центри або судові адміністрації іноді надають інформацію про останні справи, які розглядалися міжнародними та європейськими судами. Інформація може також міститися в національних юридичних періодичних виданнях.

16. Створення доступу через Інтернет само по собі не може вважатися належним виконанням обов'язку держави надавати достатню інформацію або забезпечувати засобами отримання інформації з питань міжнародного та європейського права.

17. КРЄС рекомендує, щоб усі судді мали доступ до паперових та електронних версій офіційних юридичних документів з тим, щоб уможливити проведення точних досліджень з питань міжнародної та європейської юриспруденції. Такі можливості мають надаватися суддям через спеціальну підтримку, якщо необхідно — через централізовані послуги, які можуть забезпечити суддям навіть більшу поінформованість у цих питаннях, ніж цього вимагає їхня повсякденна робота.

18. Лише в деяких країнах Міністерства юстиції або закордонних справ надають суддям переклади відповідних текстів документів, у тому числі рішень Європейського суду з прав людини щодо їхніх власних країн. На думку КРЄС, така ситуація має бути швидко змінена державами; відповідна державна підтримка має також включати створення ефективних служб перекладу юридичних текстів, які можуть бути корисними для судової практики (див. також пункт 23 нижче).

¹ Див., зокрема, висновки другої зустрічі “Лісабонської мережі” (Бордо, 2—4 липня 1997 р.).

19. Для полегшення роботи суддів має існувати доступна у будь-який час повна та оновлена стисла інформація зі змістом та анотацією, оскільки тільки судді самостійно повинні оцінити актуальність інформації, якщо необхідно, за допомогою служб судової документації та помічників суддів¹. Слід також заохочувати співпрацю централізованих та місцевих служб судової документації та/або бібліотек, що мають у своєму складі юридичні бібліотеки та центри юридичної документації, поза межами судової системи.

д) Забезпечення суддів засобами доступу до інформації іноземними мовами

20. Враховуючи вищевикладене, КРЄС відзначає, що знання іноземних мов є важливим інструментом для національного судді для того, що бути інформованим про розвиток міжнародного та європейського права.

21. Наразі курси іноземних мов на безоплатній основі доступні для суддів лише в деяких країнах. Іноді такі курси частково субсидуються державами, а іноді така можливість надається певним суддям, які працюють у тісному контакті з міжнародними та європейськими інституціями.

22. КРЄС заохочує вжиття відповідних заходів, у тому числі виділення грантів, спрямованих на навчання суддів іноземним мовам як частини їхньої базової або спеціальної підготовки.

23. Держави мають забезпечувати, щоб суди мали юридичні та міжнародні служби для перекладу документів, які можуть бути потрібні суддям для підтримання власної поінформованості у відповідних галузях міжнародного та європейського права. КРЄС розуміє важливість витрат, які необхідні для функціонування цих служб, та рекомендує, щоб вони фінансувалися з бюджету, який визначається окремо в державному бюджеті, щоб уникнути того, що фонди, які асигнуються на функціонування судів, були відповідно скорочені.

24. Такі перекладацькі послуги повинні надаватися професійними фахівцями, чия компетентність може перевірятися суддями, оскільки йдеться про суддівські функції.

Б. ДІАЛОГ МІЖ НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СУДОВИМИ ОРГАНАМИ²

а) Необхідний діалог (формальний або неформальний)

25. Національні суди є відповідальними за застосування європейського права. Від них у багатьох випадках вимагається його пряме застосування. Від них також вимагається тлумачення національного права у відповідності з європейськими стандартами.

26. Для усіх національних суддів практика Європейського суду з прав людини та у відповідних випадках Суду Європейських спільнот служить джерелом права в процесі розвитку корпусу європейського права.

27. Діалог між національними та європейськими судовими інституціями є необхідним та вже відбувається на практиці; його розвиток має підтримуватися відповідними діями.

28. Для заохочення ефективного діалогу між національними та європейськими судами повинні існувати ініціативи, спрямовані на національних суддів, для сприяння обміну інформацією, а також, де можливо, прямим контактам між інституціями.

29. Цей діалог може відбуватися на різних рівнях. На формальному, процесуальному рівні прикладом інституційної форми такого діалогу є процедура попереднього

¹ Див. також пункт 65 Висновку КРЄС № 6 (2004) щодо справедливого суду в розумний строк та роль судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів.

² Див. пункт IV(с) Рамкового глобального плану дій для суддів у Європі.

рішення, що використовується для отримання висновку Суду Європейських спільнот. Національним суддям можуть також бути надані ширші можливості участі у роботі Європейського суду з прав людини. Коли йдеться про менш формальний спосіб, форми діалогу можуть виникати під час візитів та/або стажування суддів в Європейському суді з прав людини, Суді Європейських спільнот та інших міжнародних і європейських судах, а також під час семінарів та колоквиумів на місцевому й міжнародному рівнях.

30. КРЄС відзначає, що неформальний діалог розглядається як частина програми підготовки суддів. Учасниками таких заходів зараз в основному є судді вищих судів (Верховних Судів, Конституційних Судів). КРЄС вважає, що попри необхідність того, щоб судді вищих судів мали тісні зв'язки з міжнародними юрисдикціями, національні навчальні організації повинні забезпечувати, щоб такий діалог не зводився лише до суддів вищих судів, оскільки в багатьох випадках саме суддям першої інстанції доводиться негайно оцінювати, застосовувати та тлумачити європейські норми або судову практику. Досвід різних країн свідчить про те, що неформальний діалог на зустрічах невеликого масштабу є найбільш продуктивним.

б) Пряма взаємодія між національними суддями

31. Діалог між національними та європейськими судами є лише одним аспектом взаємодії між суддями на європейському рівні: взаємовідносини суддів з різних країн на персональному рівні є також дуже важливими. Національні судді часто мають розглядати, як судді в інших країнах застосували та/або інтерпретували міжнародне і європейське право, і вони воліли б вчитися на досвіді один одного. Такий діалог між суддями з різних країн є також дуже важливим для утвердження принципу взаємодовіри серед європейських судових систем для сприяння міжнародному обігу національних рішень та спрощення порядку введення таких рішень в дію в різних країнах.

32. Безпосередні контакти між суддями з різних країн, включно з тими, що організуються національними закладами підготовки суддів, у контексті семінарів, обміну суддями, навчальних візитів тощо є особливо актуальними. У цій сфері можна знаходити корисних партнерів в рамках схем співпраці, які існують на європейському рівні.

33. Суддям має надаватися практична інформація про програми обміну, які організуються в рамках цих ініціатив, та забезпечуватися рівний доступ до участі в таких програмах обміну, коли вони бажають цього.

В. ЗАСТОСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИМИ СУДАМИ МІЖНАРОДНОГО ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА¹

а) Роль судді та ієрархія норм

34. Застосування кожною країною міжнародних та європейських стандартів залежить значною мірою від статусу таких стандартів у національному праві, у тому числі відповідно до Конституції.

35. На шляху до досягнення цієї мети спостерігаються перешкоди. Ці перешкоди розглядалися як результат проблем з доступом до інформації, проблем "психологічного" характеру та конкретних юридичних проблем².

36. Перші дві перешкоди може бути усунено за допомогою заходів, описаних вище та спрямованих на досягнення кращого доступу до європейської юридичної документації та удосконалення діалогу між інституціями.

¹ Див. пункт IV (b) Рамкового глобального плану дій для суддів у Європі.

² Див., зокрема, висновки другого засідання "Лісабонської мережі" (Бордо, 2–4 липня 1997 р.).

37. Що стосується перешкод юридичного характеру, КРЄС відзначає, що загалом країни визнають примат міжнародних договорів над національним законодавством, якщо вони ратифіковані та/або при необхідності інкорпоровані в національне право. У більшості випадків таке верховенство передбачено безпосередньо в Конституціях окремих держав, при цьому надаючи перевагу самим Конституціям. У кількох країнах примат міжнародного права впливає з рішень Верховного Суду. Зазвичай рівень Європейської конвенції з прав людини є нижчим за національну Конституцію, але Конвенція, як правило, має особливе положення порівняно із звичайними актами Парламенту. Практична реалізація цього принципу, проте, демонструє безліч варіантів.

38. У більшості випадків національне законодавство та правові традиції дозволяють судам, коли вони постають перед конфліктом наднаціональних положень та положень власного законодавства, виносити рішення на користь міжнародної конвенції або договору. Існує альтернатива, згідно з якою від національних судів вимагається зупинити провадження та передавати справу на розгляд Конституційного Суду. Але існують країни, суди яких зобов'язані застосовувати положення внутрішнього права навіть тоді, коли вони суперечать, наприклад, положенням Європейської конвенції з прав людини.

39. Кожна держава має власну систему тлумачення цих офіційних документів та їхнього введення в національне право залежно від статусу, що їм надається. Для уникнення невизначеності суди повинні тлумачити та вводити в дію усі національні закони та створювати власні прецеденти так, щоб, наскільки можливо, вони відповідали європейському праву та міжнародним і європейським принципам та концепціям.

40. Судді разом із законодавцями та представниками виконавчої влади зобов'язані додержуватися принципу верховенства права. КРЄС вважає, що для суддів у різних країнах важливо забезпечувати додержання міжнародного та європейського права, що сприяє принципу верховенства права, шляхом належного врахування цього права незалежно від національних юридичних систем.

б. Національні та міжнародні/європейські судова практика й документи, зокрема Рекомендації Ради Європи

41. Судова практика впливає на застосування міжнародних та європейських стандартів, тому що судова влада повинна інтерпретувати національне законодавство у світлі наднаціонального права, одночасно дотримуючись національних конституційних стандартів.

42. Що стосується ролі, яку відіграє практика Європейського суду з прав людини і у відповідних випадках Суду Європейських Спільнот, існують дві тенденції: по-перше та частіше за все, це коли національні суди беруть до уваги рішення таких судів навіть у випадках, коли такі рішення не є обов'язковими. Друга тенденція полягає в тому, що такій судовій практиці надається статус прецеденту, якому національні суди повинні слідувати.

43. Хоча національні судді беруть до уваги та застосовують міжнародне і європейське право, це не забезпечує того, що національне законодавство відповідає Рекомендаціям Ради Європи, які розглядаються як "м'яке право" [юридично не обов'язкові документи] (soft law).

44. Комітет Міністрів Ради Європи може видавати рекомендації державам-членам з питань, з яких він має погоджену "спільну політику". Рекомендації не є юридично обов'язковими для держав-членів, хоча Статут Ради Європи надає Комітету Міністрів повноваження звертатися до урядів держав-членів з проханням "поінформувати його про вжиті заходи" згідно з Рекомендаціями (див. статтю 15(b) Статуту Ради Європи).

45. КРЄС підкреслює бажаність того, щоб при підготовці нового законодавства законодавці зверталися до Рекомендацій Ради Європи. Подібним же чином судді при застосуванні законодавства повинні, наскільки це можливо, тлумачити його у спосіб, що відповідає міжнародним стандартам, навіть якщо вони встановлені "м'яким правом".

в) Дотримання рішень Європейського суду з прав людини

46. У деяких державах навіть до подання заяви до Європейського суду з прав людини існує можливість звернутися із заявою про судовий перегляд остаточного рішення, яке нібито суперечить [...] Європейській конвенції з прав людини. Проте КРЄС відзначає, що в багатьох країнах вимагається рішення Європейського суду з прав людини проти відповідної держави до того, як з'явиться можливість звернутися із заявою про перегляд остаточного рішення.

47. Позов про компенсацію за порушення Європейської конвенції з прав людини може, як правило, подаватися лише після того, як Суд встановив порушення. У більшості країн неможливо вимагати встановлення таких порушень та компенсації до того, як порушення встановить Суд.

48. КРЄС відомо про те, що в більшості країн виконання рішень Суду не передбачено національним правом; у деяких країнах заходи з виконання можуть здійснюватися за рішенням Конституційного Суду.

49. Підкреслюючи важливість реалізації спільних важливих прав, закріплених Європейською конвенцією з прав людини, а також підкреслюючи те, що національні судді є також європейськими суддями, КРЄС заохочує суддів, коли це можливо, використовувати усі наявні в них ресурси при тлумаченні закону або в межах існуючого процесуального права: а) для поновлення розгляду справ, якщо мало місце порушення Конвенції, навіть до постановлення рішення Європейським судом з прав людини, а також б) присуджувати компенсацію за порушення якнайскоріше. Законодавці повинні розглянути можливість внесення змін до процесуального законодавства для сприяння вирішенню цього європейського завдання національною судовою системою¹.

РЕЗЮМЕ РЕКОМЕНДАЦІЙ ТА ВИСНОВКІВ

А. У сферах підготовки суддів з питань міжнародного та європейського права, доступу суддів до відповідної інформації, курсів іноземних мов та забезпечення перекладу КРЄС рекомендує, щоб:

а) держави забезпечували адекватні засоби для підготовки суддів з питань міжнародного та європейського права, зберігаючи незалежність судової влади через відповідні незалежні органи, відповідальні за навчання в судовій системі;

б) початкові знання з міжнародного та європейського права, а також судової практики забезпечувалися шляхом включення цих тем до навчальних програм юридичних факультетів;

в) належне знання міжнародного та європейського права було однією з умов призначення на суддівські посади до того, як суддя приступає до виконання своїх обов'язків;

г) підготовка з питань міжнародного та європейського права відіграла відповідну роль в початковій підготовці та підвищенні кваліфікації суддів; підготовка суддів у цій

¹ КРЄС вважає доцільним нагадати, що згідно з Протоколом № 14 до Європейської конвенції з прав людини, відкритим для підписання в травні 2006 року, Комітет Міністрів буде уповноважений, якщо таке рішення прийнято двома третинами його складу, ініціювати провадження в Суді, коли держава відмовляється виконувати рішення. Комітет Міністрів також матиме нове повноваження просити Суд надати тлумачення свого рішення. Це має допомогти Комітету Міністрів у його завданні здійснення нагляду за виконанням рішень Суду і, зокрема, при визначенні того, які заходи можуть бути необхідними для виконання таких рішень.

галузі повинна отримувати підтримку через міжнародну співпрацю між національними установами з підготовки суддів;

г) інформація з питань міжнародного та європейського права, у тому числі рішення міжнародних та європейських судів, має бути доступною; за співпраці служб судової документації, бібліотек та помічників суддів судді повинні мати гарантований доступ до інформації, що супроводжується зручним змістом та анотацією; інформація, яка надається, повинна бути повною та доступною в стислий строк;

д) відповідні заходи — у тому числі надання грантів — повинні забезпечувати оволодіння судьями іноземними мовами; крім того, суди повинні мати якісні служби усного та письмового перекладу, що фінансуються окремо від звичайних витрат на функціонування судів.

Б. З огляду на важливість відносин та співпраці національних судових установ як між собою, так і з міжнародними інституціями, зокрема європейськими, КРЄС заохочує до:

а) розвитку прямих контактів та діалогу між ними, наприклад на конференціях, семінарах і двосторонніх зустрічах (невеликі за масштабом заходи мають особливу цінність);

б) візитів та навчальних програм, наприклад таких, що організовуються національними установами з підготовки суддів та національними судовими інституціями, а також деякими міжнародними судами для окремих суддів у зв'язку з іншими судовими національними та міжнародними інституціями;

в) залучення до цих контактів, діалогу, візитів та програм суддів усіх інстанцій, а не лише вищих судових рівнів;

г) надання інформації та вжиття заходів для сприяння доступу національних суддів до Інтернет-сайтів та баз даних, доступних для інших національних та міжнародних судових органів.

В. Незважаючи на відмінності між правовими системами в Європі, КРЄС вітає зусилля, які можуть докласти національні судові органи у своїй ролі тлумачів та захисників верховенства права, якщо необхідно, через відповідний обмін ідеями між кількома національними судовими системами, у таких питаннях:

а) забезпечення з дотриманням національного законодавства відповідності національного права, у тому числі національної судової практики, міжнародному та європейському праву, що застосовується у відповідній державі;

б) максимально можливе скорочення відмінностей у застосуванні цього принципу в системах, пов'язаних однаковими міжнародними стандартами;

в) забезпечення того, що національне право, у тому числі національна судова практика, відповідає практиці Європейського суду з прав людини; зокрема, через забезпечення, коли це можливо, того, що розгляд справи відновлюється після того, як Європейський суд з прав людини встановив порушення ЄКПЛ або протоколів до неї у ході судового процесу, а таке порушення не може бути розумно усунуто або компенсовано жодним іншим способом, крім через нове слухання справи;

г) належне врахування Рекомендацій Ради Європи.